

Mag. Karmen Zaletel Potočnik | Slovenska Bistrica

Kaligrafija, umetnost pisanja z roko

Calligraphy: Art of Handwriting

Izvleček

Prispevek govori o kaligrafiji, ki jo lahko opredelimo kot zvrst vizualne umetnosti, ki se ukvarja z abstraktnim oblikovanjem pisav. Beseda izhaja iz grških besed *kallos*, kar pomeni lepota, in *graphie*, kar pomeni pisanje. Torej, lepo pisanje oziroma lepomis. Njen razvoj se prične s pojavom pisnega sporočanja.

Na začetku prispevka pišem o pomenu in funkciji pisave ter njenem razvoju. V glavnem delu opredelim značilnosti kaligrafije, ki se je razvijala na evropskih tleh od srednjega veka dalje in nadaljuje z iskanjem odgovorov na vprašanja *kdaj in (zakaj) se lepomis pojavi v slovenskem šolskem sistemu ter kakšen vpliv (če sploh) ima pisanje z roko na človekovo fizično telo*.

V sklepnem delu se dotaknem vprašanja smotrnosti ponovne uvedbe lepomisja v šolo.

Abstract

This article explores calligraphy as a visual art that centres on the abstract design of writing. The term originates from the Greek words *kallos* (beauty) and *graphie* (writing), meaning *beautiful writing*. The development of calligraphy is tied to the evolution of written communication.

The first part examines the origins, purposes, and historical development of writing. The central part focuses on the defining features of calligraphy, which developed on European soil from the Middle Ages onward. The article then investigates *the introduction of handwriting instruction in the Slovenian school system, considering its historical context and potential impact on the human body*.

In conclusion, the article reflects on the relevance and potential benefits of reintroducing handwriting instruction in modern schools.

Ključne besede:

kaligrafija, pisava, šolski sistem

Keywords:

calligraphy, handwriting, school system

1 Pisava

Pisanje je dolgo časa pomenilo tudi poklic (zelo cenjen zaradi majhnega števila ljudi, ki so obvladali to veščino), ki se je, vse do iznajdbe tiska, širilo zgolj z ročnim pisanjem ali prepisovanjem starejših spisov.

Ljudje se med seboj ves čas sporazumevamo. V preteklosti so bile oblike komunikacije preproste, sčasoma pa so postajale bolj zapletene, kompleksnejše, sporočilne povezave in izmenjave so dobile višje oblike.

Za razumevanje bogatega sistema komunikacij je treba upoštevati tako pomen čutov kot tudi trajanje sporočil in razdaljo, ki jo lahko dosežejo. Že preprost stisk roke nam lahko posreduje neko čustvo ali misel, hkrati pa se lahko preko čuta tipa sporazumevamo natančno določeno in dogovorjeno (braillova pisava). Večje razdalje lahko premagujemo s slušnimi komunikacijami (žvižganje, ploskanje, bobnanje, trobentanje). Zelo dovršeno sporočanje predstavlja govorica, a je tako sporočilo časovno omejeno (traja tako dolgo kot človeški spomin) in sega tako daleč, kot seže človeški glas (v sodobnem času so prostor in čas premagali tehnični pripomočki – radio, gramofonska plošča, magnetofonski trak). K vidnemu sporočanju štejemo vsako krettnjo in obrazni izraz. Indijanski dimni signali, grmade, ki opozarjajo na nevarnost, zastavice na ladjah, prometna opozorila in semaforji so vidna sporočila, ki premagujejo razdaljo. Preprosta, a trajnejša sporočila nam prinašajo predmeti s simbolnim pomenom (petelinje pero kmečkih upornikov, rovaš – palica z zarezi, verski simboli in strankarski znaki), ki jih lahko »bere« tudi nepismen človek. Še posebej zanimivi so svojevrstni zapisi z vozli, imenovani kipuji in vampuni, široki pasovi, na katere so nanizani in vtakani stekleni biseri, školjke in polžki (oboje so uporabljala severnoameriška indijanska plemena). A vse to niso bile »prave« pisave, le njeni nastavki, čeprav so se razvijali in deloma ohranili vzporedno z različnimi pisavami. Mnogo bližje pisavi so sporočila v jamah Španije in južne Francije (Altamira, Lascaux, Trois Freres), ki so nastala v mlajši kameni dobi.

O pravem pomenu besede pisava pa lahko govorimo šele takrat, ko nastane organiziran sistem znakov ali simbolov, s katerim lahko uporabniki jasno zapišejo vse, kar mislijo in čutijo. Tak razvoj ne nastane čez noč, je dolgotrajen proces, zato je tudi zgodovina pisave dolga in zapletena.

Slika 1: Prizor iz Knjige mrtvih (Papiрус Hunefer, XIX. dinastija, obdobje Setija I., 1313-1301 pr. n. št.)
Vir: Wikipedija (26. 5. 2019). https://sl.wikipedia.org/wiki/Egip%C4%8Danska_knjiga_mrtvih#/media/Slika:El_pesado_del_coraz%C3%B3n_en_el_Papiro_de_Hunefer.jpg

književnost (ep o Gilgamešu). Egipčani so zapisali zgodovino naroda, sestavili vladarjeve sezname in pogodbe pri prodaji lastnine, opisali poroke in bitke, izredno bogata pa je tudi njihova književnost (naj omenim samo njihovo najbolj znano literarno delo – Knjiga mrtvih, ki je nastala v 13. stoletju pr. n. š.). Grki so za seboj pustili eno najbogatejših književnosti vseh časov, ki je obsegala poezijo, dramatiko, povest, zgodovino in filozofijo.

Za razliko od spominske, sporočilne, zapisovalne vrednosti omenjenih pisav, je na drugi strani kitajska pisava primer estetske in/ali obredne vrednosti, ki je bila prvotno namenjena naslavljanju bogov in ne prerisu govora. V kitajskih pismenkah so se ohranili vid-

1.2 Pomen in funkcija pisave

V Mezopotamiji je potreba po vodenju računovodstva narekovala razvoj pisave, ki je bila po svojem značaju predvsem spominska opora njenim uporabnikom. Podatkov je bilo preprosto preveč, da bi si lahko vse zapomnili. Kasneje so s pisavo ohranjali živi govorni jezik, jo uporabljali za drugačen način sporazumevanja (stari Sumerci, Akadijci, Babilonci in Asirci so iznašli glinasta pisma, pošto in celo ovojnice), kakor tudi za izražanje abstraktnih misli in pojmov, celo

V 6. in 7. stoletju po našem štetju se je kopiranje rokopisov prestavilo v samostane - v delavnice, imenovane scriptoria.

ni sledovi piktogramov, ki dajejo pisavi poetično in s tem estetsko razsežnost. Podobno vrednost ima tudi arabska pisava, saj muslimanska vera prepoveduje upodabljanje božje ali prerokove podobe. Pisava je tako postala osnova za vso umetnost arabesk.

Pisanje je dolgo časa pomenilo tudi poklic (zelo cenjen zaradi majhnega števila ljudi, ki so obvladali to večino), ki se je, vse do iznajdbe tiska (leta 1457 izide prvo delo, ki nosi tiskarski znak), širilo zgolj z ročnim pisanjem ali prepisovanjem starejših spisov. Dokaze o pisarjih, ki so svoje znanje prenašali na učence, najdemo že v Mezopotamiji in Egiptu. V organiziranosti pisarskega poklica Barthes vidi odnos med pisavo in gospodarstvom ter politiko. Šibkejša menjava in trgovinska kriza sta zmanjšali potrebo po luksuznih knjigah, propadanje administracije je povzročilo upad pisanja in je zmanjšalo njegovo vrednost. Zato se je v 6. in 7. stoletju po našem štetju kopiranje rokopisov prestavilo v samostane – v delavnice, imenovane scriptoria. Monopol nad pisavo je imela zato duhovščina vse do 13. stoletja, ko je umetnost pisanja prešla v laični svet. Posvetni pisatelji (ki sodelujejo z menihi) se postopoma organizirajo v združenja, ki imajo svoje statute in privilegije. Zaradi krepitve administracije, vrnitve romanskega prava, širjenja notariata, uvajanja birokracije in razvoja bančništva se je potreba po pisanju ponovno povečala. Nastajale so nove oblike zapisanih del: filozofske razprave, razprave iz logike, matematike in astronomije, kuharski, zdravstveni, vzgojni in drugi priročniki, celo romani. Izdajanje knjig ni več zgolj v rokah plemstva in duhovščine, ampak so namenjene širši množici.

Slika 2: Pisar v skriptoriju
Vir: Wikipedija. Miracles de Notre Dame, fol. 19; po 1456. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Skriptorij#/media/Slika:Escrignano.jpg>

Gospodarskim, kulturnim in družbenim razmeram se je prilagajala tudi oblika pisave oziroma njenih znakov. Tako se pisava stisne, da bi prihranila prostor, ker je podlaga predraga, ali se znaki spremenijo, da bi prevzeli slog določenega obdobja (podobnost gotških črk z gotskim arhitekturnim slogom). Poznamo tudi različne pisave istega obdobja za različne rabe (helenistična raba knjižne, uradne in zasebne pisave). V modernejšem času so na pisavo vplivala nekatera odkritja: gramofon, film, pisalni stroj. Vsi poznamo besedno zvezo: »pred očmi se mu je odvrtel film«, katere uporaba se pojavi šele po njegovem izumu. Uporaba rokopisa se je močno zmanjšala, pisava je postala brezosebno, povratno, v trenutku zbrisljivo (brez škode na podlagi) »pošiljanje«.

Barthes nam svoje pojmovanje pisave in njenih funkcij razkrije v naslednjih točkah:

»1. To je ročna gesta v nasprotju z vokalno (tej pisavi bi lahko rekli zapisovanje, rezultatu tega pa zapis). 2. To je legalni register neizbrisnih znamenj, ki naj bi premagala, čas, pozabo, napake, laž. 3. To je neskončna praksa, v kateri sodeluje vsak subjekt, in ta praksa je torej v nasprotju s preprosto transkripcijo sporočil; Pisava, *Ecriture* je zato v nasprotju tako z *Govorum*, *Parole* (v prvih dveh primerih), kot tudi s *Pisanjem*, *Ecrivance* (v tretjem primeru). Ali tudi: pisava je, odvisno od rabe ali filozofije: gesta, Zakon, naslada.« (Barthes, 2013, 64-65)

Drugače kot Barthes, ki je zvesti privrženec pisave, o njej razmišlja Platon, za katerega je pisava, po Grilčevih besedah, mrtvi, nemi dialog. Njena pomanjkljivost je v odsotnosti avtorja, ki ne pojasni zapisanega. Zato lahko zapisano razumemo napačno, na drugačen način, ali pa sploh ne razumemo. Platon meni, da zgolj zapis (in branje tega) ne omogoča znanja:

»In učencem pridobivaš videz modrosti, ne (njene) resnice. Veliko bodo namreč od tebe slišali, in ne da bi se poučili, se jim bo zdelo, da marsikaj poznajo, čeprav večinoma ne poznajo ničesar in se je z njimi težko družiti, ker niso postali modri, ampak navidezno modri.« (Platon, 2002, 250–251)

Po njegovem mnenju je bralec naivnejš, »če misli, da so zapisane besede/govori kaj več od tega, da na stvari, o katerih so zapisane, spominjajo tistega, ki že ve.« (Platon, 2002, 251). V pisavi vidi vzrok za pozabljanje, saj zaradi zaupanja v pisavo, zanemarjamo spomin.

Zaradi zapletenosti so znali pisati in brati le redki posamezniki, zato je pisanje že od samega začetka pomenilo privilegij, moč in oblast. Nedostopnost večjemu številu ljudi je pisavo ovila s tančico skrivnostnosti.

A brez pisave ne bi nikoli izvedeli, kako je nastala in se razvijala, da ostalih zgodovinskih, literarnih in drugih zakladov preteklosti niti ne omenjam. Zato ima pisava nedvomno velik, celo revolucionaren pomen za človeštvo, hkrati pa ne moremo mimo njene temne plati. Zaradi zapletenosti so znali pisati in brati le redki posamezniki, zato je pisanje že od samega začetka pomenilo privilegij, moč in oblast. Nedostopnost večjemu številu ljudi je pisavo ovila s tančico skrivnostnosti. Vladarji so zaradi neznanja pisanje prepuščali pisarjem, ki jim je bil zaradi te večšine dodeljen poseben ugled, ponekod enako močan kot vladarjev. Drugače je bilo pri Rimljanih, kjer svobodni ljudje niso pisali. Pisanje je bilo suženjsko delo, a po naročilu oziroma nareku lastnika. Vzporednico lahko najdemo tudi v modernejšem času, na kar nas opozarja Barthes z razmišljanjem o pisalnem stroju: »ta služba predpostavlja tajnico, ki je sodobni nadomestek za antičnega sužnja: sama tajnica, njeno telo, združeno s strojem, je šefova ročna proteza, podobno kot piratska kljuka.« (Barthes, 2013, 65). Izjemna v vsej zgodovini pisave je »tiffinagh«, pisava Tuaregov, ki je bila izključno ženska. A tudi tokrat v rokah oblasti, saj je bila njihova družba matriarhalno urejena.

2 Kaligrafija na evropskih tleh

Pri Rimljanih svobodni ljudje niso pisali. Pisanje je bilo suženjsko delo, a po naročilu oziroma nareku lastnika.

V tem poglavju želim podrobneje predstaviti lepomis, ki se je razvil na evropskih tleh. V času srednjega veka, ko so monopol nad pisavo prevzeli duhovniki, se je v njihovih delavnicah razvila rokopisna umetnost, kaligrafija, s čudovito okrašenimi črkami. Najboljši kaligrafi so prevzemali naročila dostojanstvenikov iz plemstva ali duhovščine in so stoje ali sključeni nad pergament prepisovali zahtevana besedila. Po okostjih menihov so ugotovili, da so imeli poškodovane prste na rokah, deformirano hrbtenico in zelo verjetno tudi okvarjen vid. O slabih delovnih pogojih oziroma težaškem delu priča tudi naslednji zapis:

»Če ne veš, kaj je pisanje, boš morda celo mislil, da ni težavno. Če pa želiš podrobno razlago, naj ti povem, da je delo težaško: pokvari vid, ukrivi hrbet, stisne trebuh in rebra, uklešči ledja in razboli celo telo /.../.« (Jean, 1994, 83)

Pisali so s peresi, njihovi lastni iznajdljivosti pa je bila prepuščena naloga priprav barv in tint, ki so se nato na pergamentu najbolje obdržala. Sprva so uporabljali črke iz rimskega obdobja: uncialo, poluncialo, kapitalko oziroma kvadratično majuskulo, redkeje kmečko kapitalko oziroma rustiko. Kmalu za tem, ko je oblast prevzel Karel Veliki, so začeli uporabljati povsem novo pisavo karolino, ki ima jasne in lepe oblike. V prihodnjih stoletjih se je razširila po celotni zahodni Evropi.

Njihovo delo je zahtevalo vztrajnost, zbrane misli, umirjeno telo in skrbno premišljeno potezo z roko. Po besedah zgodovinarja tiskarstva, Johna Dreyfusa, naj bi vajeniška pravila učencem pisarjem »toplo priporočala, naj se izogibajo preobilne hrane ali pijače, pa tudi prepogostih odnosov z ženskami in pretežkih del.« (Jean, 1994, 90).

V 12. in 13. stoletju so se med naročniki knjig pojavili tudi študenti, zato se je količina dela pisarjem močno povečala. Zaradi materialnih in kulturnih razlogov (pojav črk sovпада

Ko je oblast prevzel Karel Veliki, so začeli uporabljati povsem novo pisavo karolino, ki ima jasne in lepe oblike. V prihodnjih stoletjih se je razširila po celotni zahodni Evropi.

WSEM Slo

uenzom / Gnado / Qyr / Qylo
host inu prauu Spofna
ne boshye / skujt Jeo
susa Chrusfusa
proffim.

Kubi kerasheniv
ki / Jest sem / lete
stufu is svetiga
pisma (inu nih
islage vte peisu
ni shloshene) ktere vsaki fasrop
ni zhlouit / kir hozhe vnebu pryri
ima veiditi inu derstati / haim
tudi to litanio inu ano pridigo /
vle re buquice / pustill prepisari
vna sh iesig / Bogu na zhast inu
hdobrumu vsem mladim tar
preprostim ludem nashe desher
le. Sa kai is tih / se vsaki lahtra
A ui

Slika 3: Trubarjev Katekizem v gotici, 1550/51
Vir: Wikipedija (11. 8. 2007).
https://sl.wikipedia.org/wiki/Gotica#/media/Slika:Trubar_1.gif

s pojavom gotske dobe v arhitekturi) so začeli prepisovalci uporabljati gotske črke, ki so ožje od karoline, s čimer so pridobili več prostora.

Pod vplivom renesanse se je v 14. in 15. stoletju razvila bolj okrogla pisava, ki je izpodri- nila gotske oblike. Nadeli so ji ime humanistična pisava in je bila najbolj razširjena vse do izuma tipografije.

Delo v skriptorijih je bilo strogo razdeljeno, zato so krašenje prevzeli miniaturisti in ilu- minatorji. Niso izdelovali le inicialk, ki so začenjale odstavke ali poglavja, ampak so risali tudi cvetlice, osebe, pokrajine.

»Motiv so najprej skicirali s čopičem, nato so z gosjim peresom s črnilom naznačili detajle, pri čemer so po potrebi uporabljali šestilo, ravnilo in trikotnik. Tudi barvne obrise so narisali s peresom, slike so le »polnili« s tankim čopičem.» (Jean, 1994, 85)

2.1 Zgodovina šolstva na Slovenskem in lepopisje v šolskem sistemu

V stari Babiloniji so dečki hodili v šolo in se sprva učili zapletene klinopisne pisave, nato pa prešli na prepisovanja raznih seznamov in izpopolnjevali svojo pisavo. Opravljali so celo izpite »iz cele vrste vsebin, od lepopisa, slovnice, prevajanja, besedišča, glasoslovja in epigrafije do posebnih vaj iz knjigovodstva.« (Goody, 1993, 196). Lepopis se je v šolskem sistemu pojavi zelo zgodaj. Kako pa je s tem na slovenskih tleh?

Na Slovenskem se je lepopis, kot šolski predmet, pojavil leta 1770, kar je razvidno iz naj- starejšega ohranjenega seznama o uspehu učencev ljubljanske gimnazije pri posameznih predmetih. Dokument razkrije, »da so v tem letu poučevali izmed na novo zahtevanih predmetov zgodovino, geografijo in aritmetiko v vseh šestih razredih. Z zamudo pa so uva- jali nemščino, ki je prišla v tem letu šele do vključno tretjega razreda, a dve leti pozneje so jo poučevali tudi v višjih treh razredih. V vseh razredih so se učenci vadili tudi v lepopisju.« (Schmidt, 1988-1, 149). V tem času so bile šole sicer še pod okriljem jezuitov, a je država pričela s sistematičnim vodstvom in nadzorom in s tem z uvajanjem korenitih sprememb v šolski sistem. Z dekretom Marije Terezije leta 1770 je šolstvo, vsaj na papirju, postalo stvar države in ne več duhovščine.

Za slovensko šolstvo je »Kumerdejev načrt« iz leta 1772 izrednega pomena, saj se je prvič po Trubarjevi »Cerkovni ordnungi« (1564), pojavila zahteva po slovenski osnovni šoli. Stiški opat Taufferer odločno zavrača Kumerdejevo mnenje in tako dobimo »v sedemde- setih letih 18. stoletja dva koncepta osnovne šole:

Kumerdejevega: osnovna šola kot izobraževalna ustanova, kot sredstvo za kulturni in gos- podarski napredek slovenskega delovnega človeka, kot orožje v boju proti zaostalosti;

in Taufferjevega: osnovna šola kot vzgojni zavod, ki naj preprečuje idejni napredek, varuje zaostalost ter vzgaja cerkveni in posvetni gosposki vdane podložnike.» (Schmidt, 1988-1, 176).

S »Splošno šolsko naredbo« iz leta 1774 je postala osnovna šola dostopna vsem otrokom (dečkom, deklicam, bogatim, revnim, mestnim in kmečkim), ki so obiskovali tri vrste šol: normalke, glavne šole in trivialke. Hkrati s pojavljanjem šol, pa se je na Slovenskem pričelo pedagoško izobraževanje kandidatov za učiteljski poklic. Za ta namen je bila leta 1775 ustanovljena normalka v Ljubljani. Kandidate so poleg didaktike, specialne metodi- ke verouka, spoznavanja črk, črkovanja, branja, pisanja, pravopisa in računstva seznanjali »še s specialnimi metodikami posvetne moralke, lepopisa, pisanja po nareku in pisanja pi-

Hkrati s pojavljanjem šol, pa se je na Slovenskem pričelo pedagoško izobraževanje kandidatov za učiteljski poklic. Za ta namen je bila leta 1775 ustanovljena normalka v Ljubljani.

V dobi Ilirskih provinc je Vodnik napisal slovenske šolske knjige za poučevanje. Tako so učenci dobili slovenske učbenike za večino učnih predmetov, hkrati pa je slovenščina tudi prvič postala učni predmet.

sem ter z navodili, kako ravnati pri učnih predmetih, za katere učenci nimajo šolskih knjig.« (Schmidt, 1988-1, 220). Pojavili so se izobraženi nadzorniki, ki so spremljali kakovost pedagoškega dela. Predmetnik trivialnih šol so sestavljali verouk, branje, pisanje (lepopis in pravopis), računstvo, posvetna moralka, osnovni pojmi stvarnega pouka, deklishe šole so dodale še ročna dela, neobvezno glasbo in tuje jezike, glavne šole in normalke pa še nemško slovnico in začetne pojme latinščine.

S »Politično šolsko ustavo« je leta 1805 osnovno šolstvo zopet prešlo v cerkveno varstvo. Trivialne šole so obdržale svoje ime, normalka pa se je preimenovala v vzorno glavno šolo, glavna šola pa v okrožno. Znižali so se standardi, ki za trivialne in prve tri razrede glavne šole niso predvidevali stvarnega znanja. Lepopis se je pojavil v četrtem letniku (ki so ga razdelili na dve leti) glavne oziroma okrožne šole. Izobraževanje učiteljev je zahtevalo šestmesečni tečaj za kandidate, ki bodo poučevali na glavnih šolah in trimesečni tečaj za tiste, ki bodo poučevali na trivialnih šolah. Pri vseh kandidatih je bilo, poleg ostalih predmetov, predvideno tudi učenje lepomisja.

V dobi Ilirskih provinc (1809–1813) je bila cerkev odrinjena od vodstva in nadzorstva šol, izginile so trivialke, glavne šole in normalke, zamenjala jih je poenotena osnovna šola, imenovana primarna šola. Okrepila se je vloga materne jezika, torej slovenščine, ki je postal učni jezik v osnovnih šolah in gimnazijah, zato »je najvažnejša pridobitev na področju uveljavljanja slovenščine v šolah slovenskih ilirskih dežel.« (Schmidt, 1988-2, 69). Da bi omogočil uveljavljanje tega priznanja, je Vodnik napisal slovenske šolske knjige za poučevanje. Tako so učenci dobili slovenske učbenike za večino učnih predmetov, hkrati pa je slovenščina tudi prvič postala učni predmet. Lepomisja v predmetnikih šol nisem zasledila.

Po odhodu francoskih, so avstrijske oblasti ponovno uvedle cerkveno nadzorstvo osnovnih šol. Ukinjena je bila enotna osnovna šola in ponovno uvedene trivialke, glavne šole in normalke. Stanje osnovnega šolstva je bilo v tem predmarčnem obdobju zelo slabo (skromen obisk predvsem zaradi revščine), oblasti pa niso sprejele nobenih ukrepov, ki bi stanje izboljšali. Največja pridobitev tega obdobja »je uvedba slovenščine kot učnega predmeta in specialne metodike pouka slovenščine na ljubljanske pedagoške tečaje za osnovnošolsko učiteljstvo.« (Schmidt, 1988-2, 155). V trivialkah se je ponovno pojavil lepomis, prav tako ga je moč zaslediti v predmetniku realne in navtične akademije (strokovna šola) v Trstu, ki je leta 1817 pričela s poukom. Najnaprednejše pojmovanje vsebine srednješolskega pouka v predmarčni dobi pa je bil predlog profesorja Kersnika »za triletno šolo za absolvente četrtega razreda normalke, na kateri bi se učili aritmetiko, geometrijo, mehaniko, fiziko, kemijo, stavbarstvo, prirodopis, zlasti botaniko, slovenski, nemški, italijanski in latinski jezik ter risanje in lepomis.« (Schmidt, 1988-2, 243). V šolskem letu 1834-35 je s poukom začela trgovska šola v Ljubljani, ki je za učenec ravno tako predvidela lepomis.

Že leta 1848 je bilo ustanovljeno prvo avstrijsko prosvetno ministrstvo, katerega glavna naloga je bila uvedba šolskih reform.

Marčna revolucija je prinesla spremembe tudi na šolskem področju. Že leta 1848 je bilo ustanovljeno prvo avstrijsko prosvetno ministrstvo, katerega glavna naloga je bila uvedba šolskih reform. Nastal je »Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji«, ki ugotavlja, »da je osnovna šola najvažnejša šola v šolskem sistemu in da je država dolžna omogočiti izobraževanje vsakomur, tudi najrevnejšim.« (Schmidt, 1988-3, 8). Osnutek predvideva enotno triletno osnovno šolo, šolsko obvezo pa podaljšuje do dvanajstega leta, ki jo učenci lahko dosežejo (po končani osnovni šoli) z obiskom meščanske šole, gimnazije ali nedeljske šole. Pouk v osnovni šoli naj bi v celoti potekal v materinščini, vodstvo šol pa naj bi prevzel deželni šolski svet, ki bi bil podrejen prosvetnemu ministrstvu. V skladu z naprednimi družbenimi tendencami se je razširila vsebina pouka, saj mora biti ljudstvo izobraženo, da bo moglo uresničevati državljanske pravice. To je pomemben premik v pe-

V skladu z naprednimi družbenimi tendencami se je razširila vsebina pouka, saj mora biti ljudstvo izobraženo, da bo moglo uresničevati državljanske pravice.

dagoški miselnosti: »osnovna šola naj ne daje samo splošnoizobraževalnih temeljev za bodoče poklicno delo, temveč naj mladino usposablja še za njeno aktivno vlogo v družbi izven njenega poklicnega delovanja.« (Schmidt, 1988-3, 13). Osnutek predvideva tudi osvoboditev učitelja cerkvene službe in določitev minimalne plače. Spremembe, ki jih je osnutek prinašal, so bile revolucionarne, a žal niso bile v celoti uresničene. Cerkev se je predlogu močno upirala in dosegla delno ohranitev vodstva in kontrole nad osnovnimi šolami, kljub temu da so se ponekod učitelji (opremljeni z novo revolucionarno miselnostjo) združevali in organizirali zborovanja ter podpisovali peticije. Izobraženost učiteljev, dosežena v predmarčni dobi, ni zadoščala za povečano družbeno potrebo po izobraževanju, a so standarde zaradi vpliva cerkve še znižali.

»V predmetniku so ostali samo občja pedagogika, nemška slovnica in nemško spisje z metodiko, računstvo z metodiko, lepomis z metodiko, slovenščina (s šolskim letom 1851-1852 tudi slovenščina z metodiko), higiena, risanje, petje in orgljanje.« (Schmidt, 1988-3, 58)

V obdobju od revolucije do konkordata je moč zaslediti lepomis, kot neobvezen učni predmet, tudi na gimnazijah.

S konkordatom, ki je bil podpisan leta 1855, je cerkev dosegla »pomemben mejnik v razvoju šolstva na Slovenskem, ker smo z njim prvič in zadnjikrat dobili od države priznano versko šolo, to je šolo, v kateri verouk ni samo najvažnejši učni predmet, ampak se mora z naukom o veri ujemati tudi vsebina vseh drugih učnih predmetov in morajo torej vsi predmeti prispevati k nalogam verske vzgoje.« (Schmidt, 1988-3, 33). Ideja o enotni osnovni šoli, dostopni za vse, je ostala na deklarativni ravni.

»Osnovna šola je ostala razčlenjena na trivialke, glavne šole ter normalke in to ji je dajalo značaj fevdalne šole za določen stan. Trivialka naj bi bila predvsem vase zaprta šola za kmeto, saj so jo morali otroci obiskovati šest let, če jih niso starši prej poslali v mesto na glavno šolo, in so s tem izpolnili svojo šolsko obveznost, ne da bi se pri tem usposobili za nadaljnje šolanje na srednji šolski stopnji.« (Schmidt, 1988-3, 163)

Po letu 1860 so se vendarle pričeli premiki v skladu z revolucionarnimi idejami. Država je vse sile usmerila v zagotavljanje sredstev za dostojno, od cerkve ločeno, plačilo učiteljev in delovanje zadostnega števila šol, ki bi omogočale obvezno izobraževanje vseh otrok. Leta 1869 je nastal »Državni osnovnošolski zakon«, ki so ga za uresničevanje idej dopolnili še z »Zakonom o ustanavljanju, vzdrževanju in obiskovanju osnovnih šol« in »Zakonom o pravnih razmerjih učiteljev«, nazadnje pa še z odpravo šolnin. Prišlo je do zahtevnejšega, a poenotenega izobraževanja za osnovnošolskega učitelja, ki je moral znati precej več, kot je treba naučiti otroke. Potreba po večjemu številu učiteljev je omogočala tudi nameščanje žensk na delovno mesto učitelja, njihova izobrazba pa se je izenačila z izobrazbo moških kolegov. Kljub zahtevani višji izobrazbi za učitelja so v nekaterih krajih še ostajali učiteljski tečaji (vsi so imeli v svojem predmetniku tudi lepomis), ki so se morali po izteku prehodnih določb spremeniti v 4-letna učiteljska.

Obdobje je zaznamoval boj za slovensko šolo na vseh ravneh, tudi gimnazijah. Nastajali so številni slovenski učbeniki, ki so učiteljem omogočali poučevanje različnih predmetov v slovenskem jeziku. V predmetniku še vedno zasledimo lepomis.

Slovensko šolstvo sta pomembno zaznamovala še ustanovitev Univerze v Ljubljani leta 1919 in uvedba enotne obvezne osnovne šole s Šolsko reformo leta 1958.

Pomembnost lepomisja v slovenskem učnem prostoru predstavlja dejstvo, da se že od samega začetka pojavlja kot samostojni učni predmet, čeprav pod različnimi imeni: pravpisanje, lepomisjanje, krasopis, pisanje, lepomis.

V drugi polovici 19. stoletja so se za učenje lepopisja pojavili lepopisni zvezki, ki so vsebovali predpise ali primere pisanja.

»Lepopis je veljal za predmet, ki pod površjem skriva celo vrsto nauk. Z njegovo pomočjo naj bi se učenci naučili pisnih oblik in osvojili lepo ter čitljivo pisavo. To pomeni, da naj bi se naučili pisati črke v enakomerni velikosti in legi ter jih primerno vezali v besede. Obenem naj bi jih lepopis učil čistoče, reda in pravil. Budil naj bi jim okus in bister vid, učil dojemati oblike ter jih vzgajal v delavnosti, vztrajnosti in pozornosti.« (Žižić, 2014, 452)

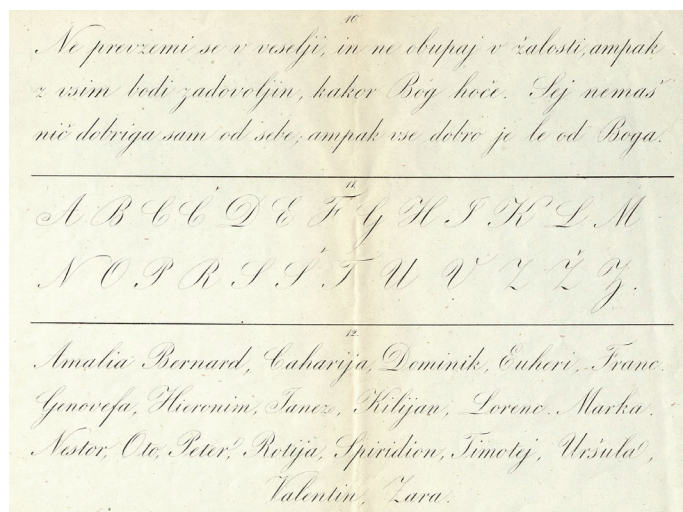
Ob koncu prvega semestra in ob zaključku šolskega leta so učence v lepopisju javno ocenili, za ta namen pa je moral učitelj predložiti lepopisne vaje ali poskušnje v lepopisju. Sprva so se te vaje pojavljale kot posamezni listi z vajami, ki so jih pozneje sešili v zvezek. Javne preizkušnje so se končale z uvedbo Državnega šolskega zakona leta 1870.

V drugi polovici 19. stoletja so se za učenje lepopisja pojavili lepopisni zvezki, ki so vsebovali predpise ali primere pisanja. V slovenščini so izhajali Greinerjevi zvezki in Slovenski lepopisni zgledi Janeza B. Levca.

Pri pouku lepopisa so učitelji uporabljali šolsko tablo (prvi dve leti tablo s črtami) in kredo, učenci pa pero in pisne zvezke. Dokler zvezki še niso bili širše dostopni, so učenci za učenje lepopisa uporabljali tablice, a »je veljalo priporočilo, da naj se njih raba kar najhitreje opusti. Pisava naj bi namreč pri učenju s pomočjo tablice postala preveč okorna.« (Žižić, 2014, 451).

Takšno mehanično učenje je bilo za učence suhoparno opravilo, dokler se ni pojavila zahteva, da je treba rokopis obravnavati nazorno. Torej, da temeljito spoznajo najprej obliko in velikost posameznih črk, opazujejo učiteljev zapis na tablo in šele po natančni razlagi posamezne črke, poskusijo z zapisom tudi učenci. Priporočljivo je bilo, da črke spoznavaajo po skupinah (po podobnostih), najprej male, nato velike črke. Posebna pozornost je bila namenjena učenju vezave črk v besede. V nadaljevanju naj bi učenci zapisovali krajše in šele v višjih razredih daljše, zahtevnejše povedi.

V skladu z družbenimi spremembami (gospodarstvo, znanost, tehnologija) so se pričele težnje po spremembah tudi pri pouku lepopisja. Njegova največja pomanjkljivost je bila, »da je ostajal preveč izoliran, ločen od drugih predmetov v šoli kot tudi od potreb in zahtev vsakdanjega življenja. /.../ To je bil pač čas elektrike, radia, pisalnega stroja in drugih tehničnih inovacij. Čas, ko je postalo jasno, da lepopis ne ustreza več duhu in zahtevam nove

Slika 4: Slovenski lepopisni zgledi

Vir: Centrih, F., in Blaznik, J. (1849). Slovenski lepopisni izgledi. URN:NBN:SI:DOC-GDHK1TON from <http://www.dlib.si>

dobe in da je postal tako po svoji vsebini kot obliki le ostanek tradicije. Čas, ki ne potrebuje več lepopisa.» (Žižić, 2014, 457).

Leta 1959, le eno leto po uvedbi osemletke, je lepopis izgubil svojo samostojnost in postal del učnega predmeta slovenski jezik.

2.2 Vpliv pisanja z roko na človeško telo

V preteklosti so se s pisavo ukvarjali mnogi znanstveniki, zgodovinarji, epigrafi, arheologi, paleografi, od 19. stoletja dalje pa je rokopis zgolj področje grafologije. Grafologi odstopanje od naučene, šolske pisave sicer jemljejo kot nekaj pozitivnega, a vedno v okviru nadgradnje šolske pisave. Binderjeva meni, da otroci do 4., 5. razreda osnovne šole »potrebujejo zunanje okvire lepopisja, na nek način potrebujejo močno zunanje vodenje in motivacijo, da lahko uspešno pridobijo veščino, ki je zahtevna glede na njihovo stopnjo grafomotorične sposobnosti. Vsekakor pisanje ni lahka stvar, zahteva usklajeno delovanje mišic, koordinacijo telesa in uma, da lahko roka oblikuje črte tako, da preidejo v črke.« (Binder, 2013, 16). Ko pisavo enkrat osvojimo, ko lepopisje opravi svojo nalogo, postane dediščina našega otroštva, pravi Pirtošek.

Goody pravi, da je podlaga pisave v grafičnih umetnostih, v risbi s pomenom. Odvisna je »od človekove zmožnosti, da se z eno roko, na kateri se palec lahko postavi drugim prstom nasproti, rokuje z orodjem, pri čemer jo seveda usklajuje oko, uho in možgani.« (Goody, 1993, 21). Ni torej naključje, da pojav prvih grafičnih risb sovpada s pojavom povečane možganske prostornine Homo sapiensa. Razvoj pisave torej sovpada z razvojem višjih kognitivnih sposobnosti. Po besedah nevrologa Pirtoška pri pisavi z roko sodelujejo številni centri v naših možganih. Aktiviramo naše misli (kaj želimo napisati), načrte (kako bomo to storili), center za gibanje oziroma motoriko, izvrševanje, kontrolo gibov (prilagajanje in korekcija), aktivira se naš notranji govor (dialog s samim seboj), vidni center in navsezadnje tudi naš emocionalni del. Pri pisanju z roko krepimo naš spomin (zapomnimo si več, kot če bi le tipkali) in našo ustvarjalnost s tem, ko razčlenjujejo bistvo besedila.

Pisanje z roko ima tudi terapevtske učinke. Dokazano pomaga pri rehabilitaciji možganskih bolezni, hkrati pa Pirtošek omenja kaligrafijo kot metodo kontemplacije, meditacije, globokega dihanja, umika vase, torej je način, kako biti tukaj in zdaj.

3 Sklep

Barthes pravi, da je odnos pisave odnos do telesa, ki nastaja prek določene kulture. Kultura pa se od vzhoda do zahoda spreminja. Če smo na zahodu krotili naše telo (uporaba predpisanih zvezkov, prilagajanje modelom pri pisanju, upoštevanje etike, ki predpisuje pokončnost ali poševnost pisala) in ga potem osvobajali (z novimi pristopi učenja pisave smo vpeljevali sproščenost in individualnost posameznika), so na vzhodu telo obvladovali. Na vzhodu je bila pisava »vse od začetka povezana s sliko (to je skladno s filogenezo, s tem, kar vemo o prazgodovinskih slikah, in z ontogenezo, saj otrok, kot pravi Pestalozzi, lahko slika dve leti preden začne pisati). Vzhodna pisava je torej logično kaligrafska; to je bila plemenita umetnost /.../, celo magična, saj predpostavlja psihosomatsko obvladovanje.« (Bathes, 2013, 75).

Imam precej prijateljic, učiteljic, ki se pri svojem delu, med drugim, srečujejo tudi s popravljanjem testov. Marsikatera mi potoži, da porabi precej časa, da »razvozla« napisano. Ne samo, da odrasli ne znamo brati pisave otrok, otroci še sami ne vedo, kaj so zapisali. Živimo v času mnogih, hitrih dražljajev, ko je otroška pozornost razpršena na vse strani,

Razvoj pisave torej sovpada z razvojem višjih kognitivnih sposobnosti. Po besedah nevrologa Pirtoška pri pisavi z roko sodelujejo številni centri v naših možganih.

disciplina pa učiteljem ne malokrat vzame večji del šolske ure. Ali ne bi bilo smotrno uporabiti terapevtske moči kaligrafije, da se bodo otroci znali osredotočiti na eno stvar in pri njej vztrajati, tukaj in zdaj? Po vzoru vzhoda.

Zaradi družbene naravnosti, ki je zavračala vse, kar je dišalo po tradiciji, smo učenje lepopisja opustili. Tako kot smo opustili vrtnarjenje, ker se v trgovini vse dobi takoj, pa še utruditi in umazati se ni treba. A smo vrtnariti, vsaj nekateri, ponovno začeli, ker smo ugotovili, da je bolj okusno, dišeče, zdravo. Smo dovolj zreli, da iz podobnega razloga ponovno uvedemo učenje lepopisa?

Obdržali smo spomin na začetke pisnega sporočanja z skrbno oblikovanimi in mednarodno dogovorjenimi piktogrami za sanitarije, parkirišča, letališča, bolnišnice ... Bi obdržali tudi spomin na pisanje s peresom?

Viri in literatura

Barthes, R. (2013). *Užitek v tekstu; Variacije o pisavi*. Študentska založba.

Binder, H. (2013). Lepopisje v osnovni šoli s stališča grafologa. *Vzgoja*, 15(58), 15–16. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-A7HRF9H0>

Goody, J. (1993). *Med pisnim in ustnim: študije o pisnosti družini, kulturi in državi*. Založba ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Grilc, U. (2001). *O filozofiji pisave; Na poti k Derridaju*. Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Jean, G. (1994). *Pisava, spomin človeštva*. Državna založba Slovenije.

Kralj, R. (26. 2. 2019). *Vpliv pisanja z roko na razvoj možganov*. *Ars.rtv.slo.si*. <https://ars.rtv.slo.si/2020/01/vpliv-pisanja-z-roko-na-razvoj-mozganov/>

Maselj, B. (12. 11. 2014). *Pisava, prežeta s pravljicno lepoto*. *Delo.si*. <https://www.delo.si/prosti-cas/rekreacija/pisava-prezeta-s-pravljicno-lepoto.html>

Platon (2002). *Izbrani dialogi in odlomki*. Mladinska knjiga.

Pouk lepopisja v osnovni šoli na Slovenskem. *Solskimuzej.si*. [/http://www2.arnes.si/~solmuz/pedagoske/ucna_ura_lepopisje.htm](http://www2.arnes.si/~solmuz/pedagoske/ucna_ura_lepopisje.htm)

Schmidt, V. (1988). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1*. Delavska enotnost.

Schmidt, V. (1988). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 2*. Delavska enotnost.

Schmidt, V. (1988). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 3*. Delavska enotnost.

Wikipedia. (b. d.). *Kaligrafija*. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Kaligrafija>

Žižić, N. (2014). Zgodovinski razvoj in pomen lepopisja v osnovnem šolstvu. *Šolska kronika*, 23=47(3), 446–459. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-C40FU3OY>
